

Εισήγηση στο 2^ο Παγκόσμιο Συνέδριο "Βυζαντινός Μουσικός Πολιτισμός"

Περί του ήχου και των
εκτελέσεων του
μαθήματος "Τον Δεσπότην
και Αρχιερέα..."

Εργασία υπό Χαραλάμπους Κυρ. Συμεωνίδη

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ 1

- Το αρχαίο αργό μάθημα «Τον Δεσπότην και Αρχιερέα» σε ήχο Βαρύ εκ του ΖΩ, είναι γνωστό για τη μαλακή χρωματική πορεία που ακολουθεί κατά το μισό σχεδόν μάθημα, την αλλαγή από το «ημών» και μετά σε πορεία Α' ήχου, ενώ και η κατάληξή του είναι ιδιόζουσα στον ΓΑ (ως βάση του Κυρίου ήχου του; του στιχηραρικού Βαρέως;).
- Ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες και μάλιστα από μαθητές της σχολής του Σ. Καρά, έχουν ανακύψει καινοφανείς θεωρίες, σε μια προσπάθεια να τεκμηριωθεί η άποψη, πως η φθορά του μαλακού χρώματος που βλέπουμε στις εξηγήσεις του μέλους, είναι στην πραγματικότητα η καταχρηστική φθορά του Έσω Θεματισμού, η οποία λανθανόντως επιβίωσε στη Νέα γραφή και η οποία δεν ζητά αλλαγή του μέλους σε χρωματικό γένος, αλλά ζητά μόνον μικρό διάστημα στην 2η βαθμίδα της κλίμακας και μεγάλο στην 3^η

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ 2

- Με λίγα λόγια οι θιασώτες της Σχολής αυτής, προσπαθούν να αποδείξουν πως στο συγκεκριμένο μέλος, πρέπει μόνο να ψάλουμε τον Γα ψηλά. Σαν πρόσθετο επιχείρημα χρησιμοποιείται το γεγονός πως δεν συναντάμε χρώμα στην Παλαιά Γραφή
- Θα αποδείξουμε όμως, πως η θεώρηση αυτή, η οποία υποστηρίζεται και από την μεταφορά της διδασκαλίας του Πατριαρχικού Γεωργίου Βινάκη (μαθητού του Γεωργίου Ραιδεστινού) στον Πρωτοψάλτη Χίου Λεωνίδα Σφήκα, με έμμεσο συμπέρασμα την μη συνέχεια της αρραγούς παραδόσεως στο Πατριαρχείο, δεν ευσταθεί.

ΕΡΕΥΝΑ

Η εργασία αυτή κινήθηκε κυρίως γύρω από τρεις κατευθύνσεις - άξονες:

1. Την εύρεση στοιχείων για παλαιογραφική τεκμηρίωση της παραδεδομένης από τους παραδοσιακούς διδασκάλους, χρωματικής πορείας του μαθήματος
2. Την φασματογράφιση και καταμέτρηση των διαστημάτων που εκτελούν οι παραδοσιακοί δάσκαλοι
3. Την αποτύπωση και σύγκριση των διαφορετικών εκτελέσεων, ώστε να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για την ιστορική πορεία και εξέλιξη της διαστηματικής εκτέλεσης του μαθήματος

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Οπωσδήποτε μια εκτεταμένη και αναλυτική τεκμηρίωση της εκτέλεσης του μαθήματος μέσω εντύπωσης στην παλαιά σημειογραφία, ξεφεύγει από τα πλαίσια της εργασίας αυτής
- Ωστόσο, τον τελευταίο καιρό και μέσω του ιστολογίου «Εκκλησιαστικά παράλληλα» του π. Νικολάου Μέζη, ήρθαν στο φως κάποια στοιχεία, που συνηγορούν άρδην υπέρ της παραδεδομένης χρωματικής πορείας του μαθήματος
- Έτσι, η επίμαχη θέση της κατάβασης στον κάτω ΔΙ, που είναι χαρακτηριστική θέση λυγίσματος, είναι συνηθέστατη στον Β΄ ήχο, ενώ στα αρχαία λεγόμενα μαθήματα, ακόμα κι όταν συναντάται σε άλλους ήχους, συχνά έχει εξηγηθεί με φθορά μαλακού χρώματος όταν τα διαστήματα ή οι εμπλεκόμενοι ήχοι προσφέρονται γι αυτή την εναλλαγή

Επί πλέον στοιχεία από την παλαιά γραφή

- Υπάρχουν πλέον γνωστό ότι κατά τους παλαιούς, η τροπή ενός μέλους στην ιδέα άλλου ήχου γίνεται πολλάκις χωρίς τοποθέτηση φθοράς και είναι τόσο ευκολότερη η εναλλαγή, όσο μεγαλύτερη συγγένεια υπάρχει μεταξύ των ήχων που θα εναλλαχθούν στο σημείο της φθοράς.
- Ιδίως η τροπή του α' σε β' είναι ευκολότατη τόσο στην 4φωνία όσο και στον έσω ήχο (Πα της Νέας Μεθόδου). Ειδικά στον έσω α', λόγω του ότι εκάτωθεν της βάσης τα διαστήματα μέχρι τον μέσο του, τον βαρύ της Παπαδικής, είναι ακριβώς αυτά του β' της διατονικής παραλλαγής, είναι πολύ εύκολο να εισαχθεί μέλος β' ήχου χωρίς φθορά, με τις ανάλογες, χαρακτηριστικές του ήχου, θέσεις να υποδεικνύουν την αλλαγή.

Οι εξηγήσεις του Απόστολου Κώνστα

- Στον Αυτόγραφο Κώδικα ΕΒΕ 1869 που είναι ο δεύτερος τόμος διτόμου Ανθολογίας στο φ. 375, υπάρχει η αδιάψευστος μαρτυρία του Κώνστα, ότι το μάθημα αυτό εψάλετο σε Β' ήχο μέχρι το γνωστό σημείο αλλαγής. Παρατηρούμε τις δύο μαρτυρίες Β' ήχου, μιας και στο υπεραναλυτικό σύστημα γραφής του Κώνστα οι μαρτυρίες δεν φανερώνουν βαθμίδες αλλά ήχους, όπως ίσχυε ανέκαθεν στην παλαιά γραφή.
- Ακόμα βλέπουμε πως δεν τίθεται στην αρχή του μέλους καμία φθορά, αλλά το μέλος τρέπεται φυσικότατα σε Β' ήχο, λόγω της κίνησής του, φαινόμενο σύνηθες στα παλαιά μαθήματα. Και η φθορά του Α' επίσης, δεν θα είχε κανένα λόγο ύπαρξης, αν το μέλος δεν είχε «δεσμευθεί» προηγουμένως από την «ιδέα» του Β' ήχου. Είναι γνωστό πως εκτός από τη δική του γραφή, την ίδια εποχή περίπου, ο Κώνστας κατέγραψε το μέλος στην «παλαιά» γραφή του Πέτρου, όπου το μάθημα δεν έχει φθορές και μαρτυρίες. Είναι δυνατόν ο Κώνστας, να έψαλλε ή να διάβαζε το μάθημα διαφορετικά;

Χρ Κώνστα - δική του γραφή ΕΒΕ 1869/ φ. 375

ισχυρισμοί. συνθήκες αιθέριας φύσεως

Οι κλίσεις. κλίσεις των νεφών

Από την φύση των νεφών
οι κλίσεις των νεφών

Από την φύση των νεφών
οι κλίσεις των νεφών

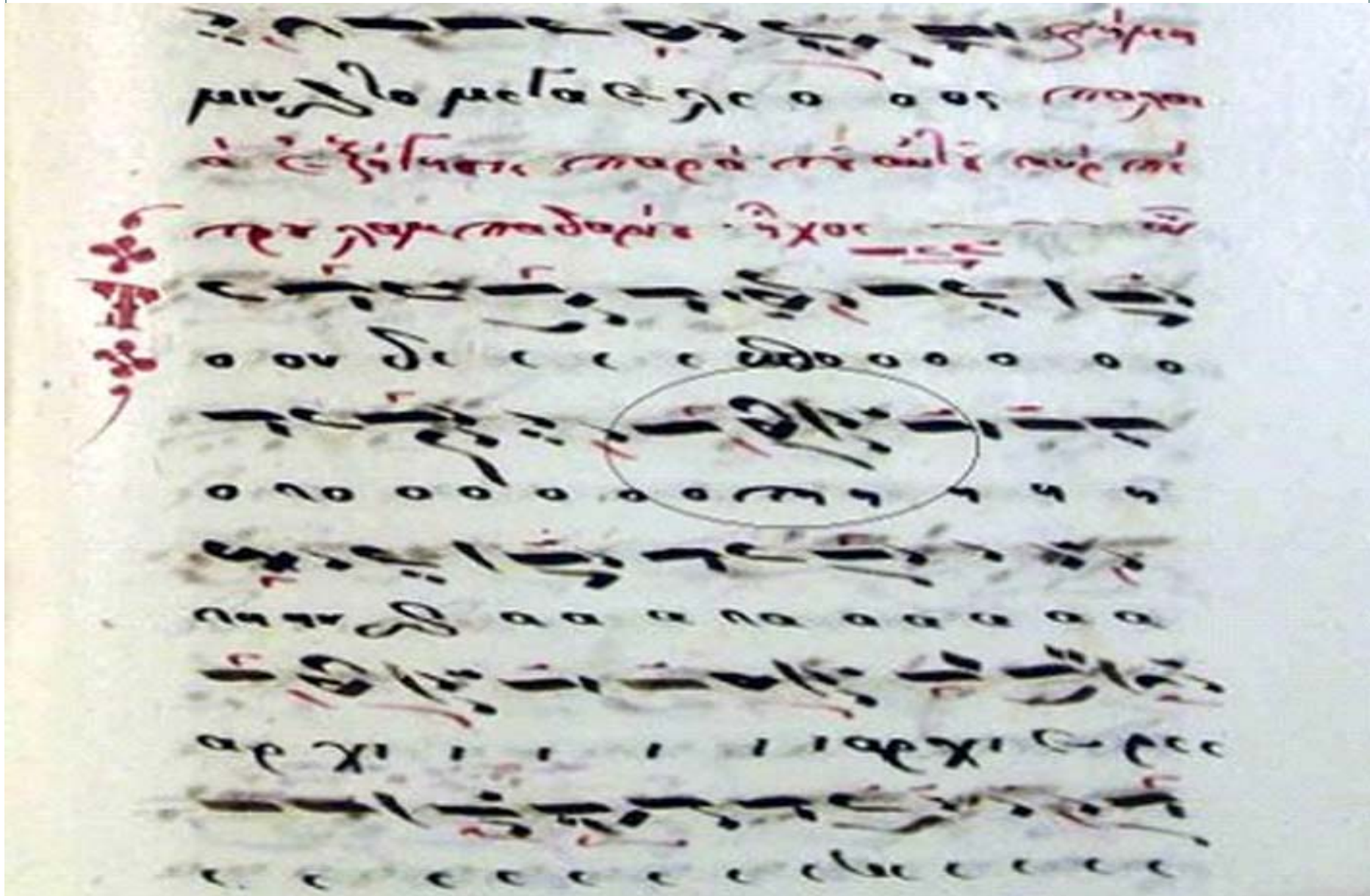
Από την φύση των νεφών
οι κλίσεις των νεφών

Από την φύση των νεφών
οι κλίσεις των νεφών

Από την φύση των νεφών
οι κλίσεις των νεφών

Χρ Κώνστα - γραφή Πέτρου έτος 1804

Εκτελέσεις του μαθήματος από παραδοσιακούς δασκάλους και φασματογραφήσεις

- Επιλέχθηκε ικανός αριθμός παραδειγμάτων εκτέλεσης του μαθήματος και ιδιαίτερα της επίμαχης θέσης
- Διαπιστώθηκε, πως η μέγιστη πλειοψηφία των παραδοσιακών ψαλτών, εκτελεί μαλακό χρωματικό γένος στο πρώτο σκέλος του μαθήματος
- Ιδιαίτερα, διαπιστώθηκε πως η πατριαρχική παράδοση προκρίνει την εκτέλεση μαλακού χρώματικού γένους κατά το σύστημα της Όμοιας Διφωνίας, ιδιαίτερα στις παλαιότερες χρονικά εκτελέσεις
- Προκύπτει, πως και ο ίδιος ο Λεωνίδας Σφήκας, δεν ψάλλει μεν Β' ήχο κατά την κατάβαση στον κάτω ΔΙ, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν έλκει τον ΚΕ προς τον ΖΩ

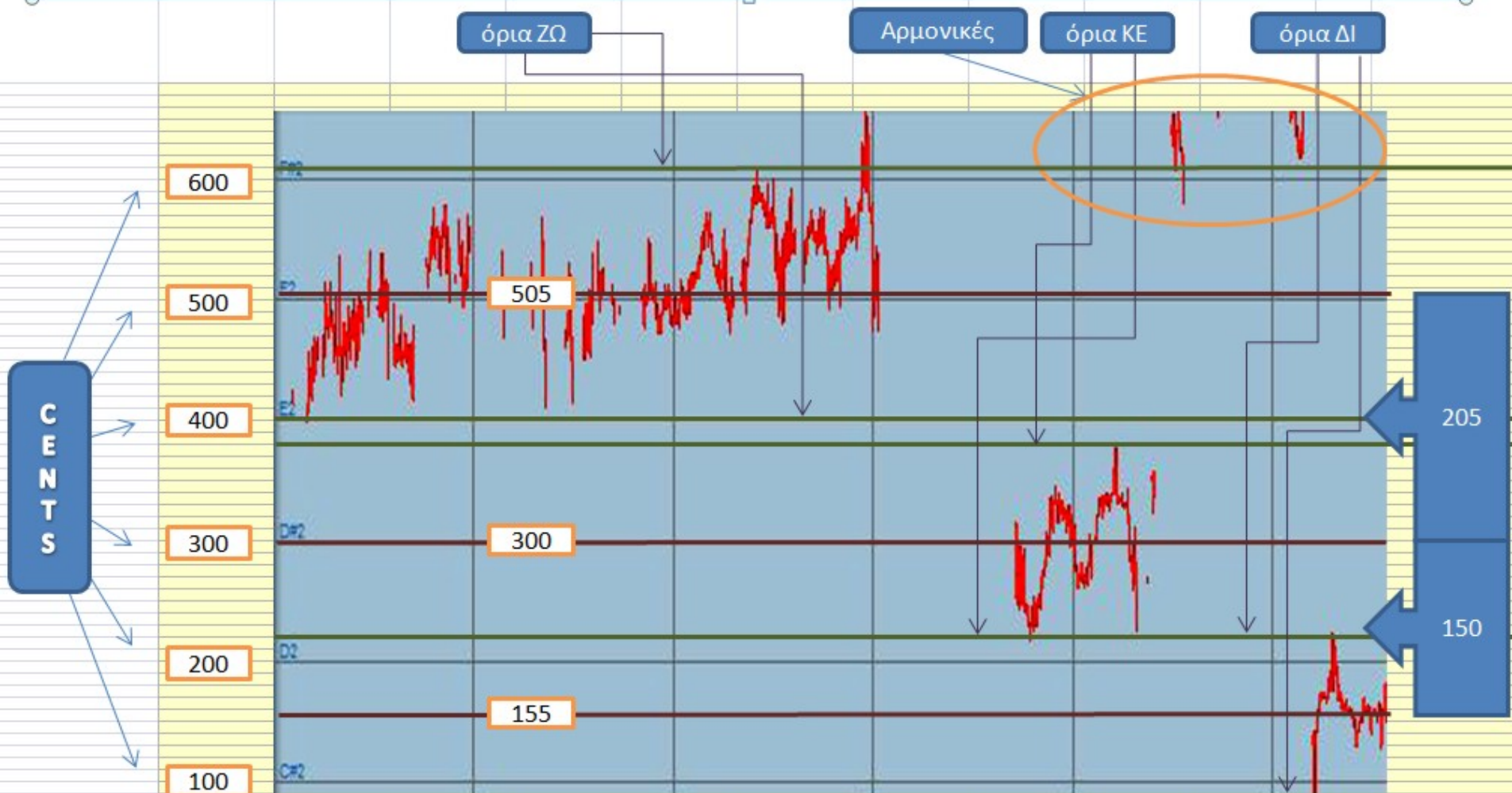
Ιάκωβος Ναυπλιώτης = Όμοιες Διφωνίες

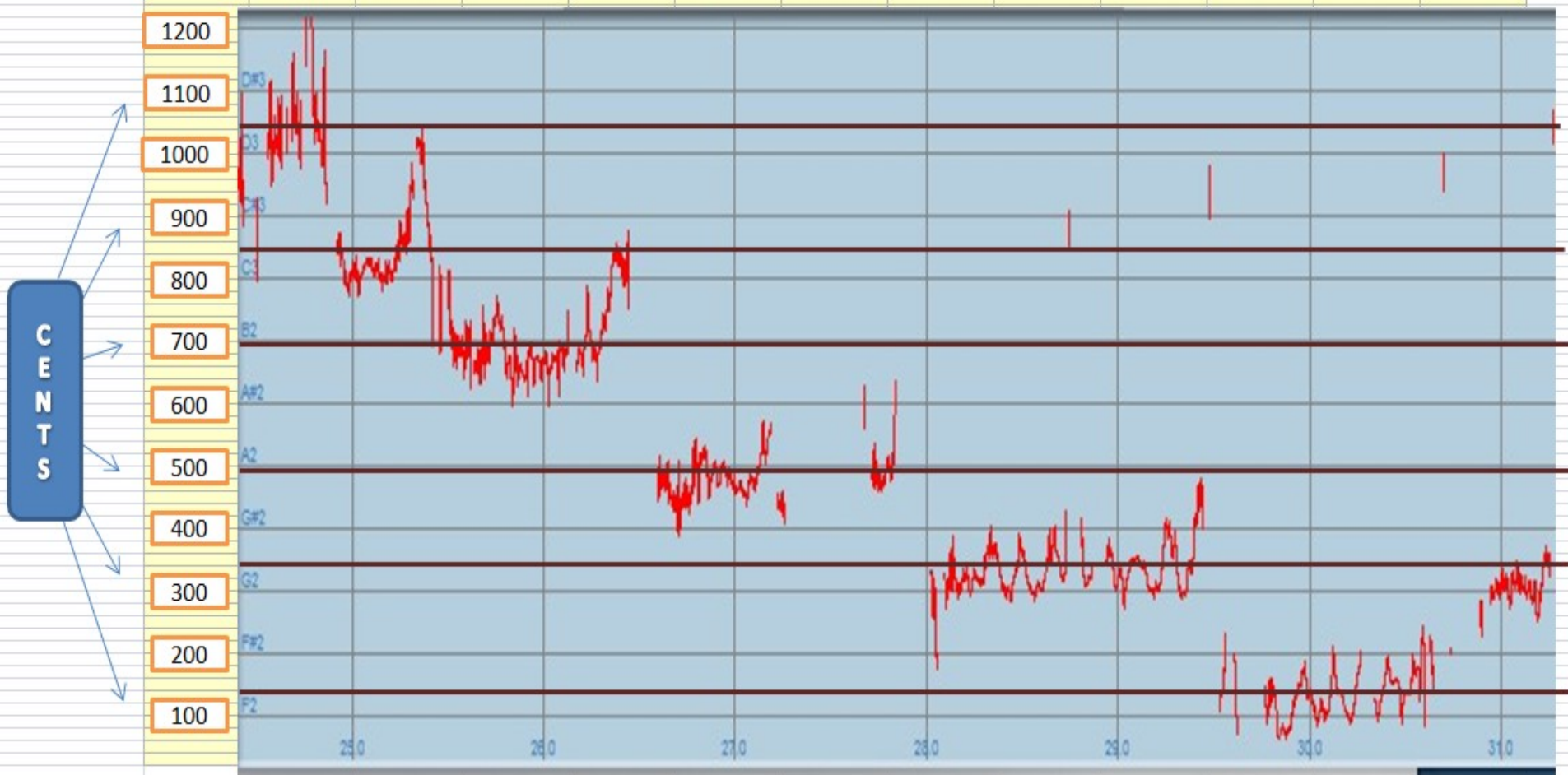
Ιάκωβος Ναυπιώτης - Καταγραφή επίμαχης θέσης

Φασματογράφιση των διαστημάτων, στη θέση ΖΩ - ΚΕ - ΔΙ, του Ιακώβου Ναυπιώτη

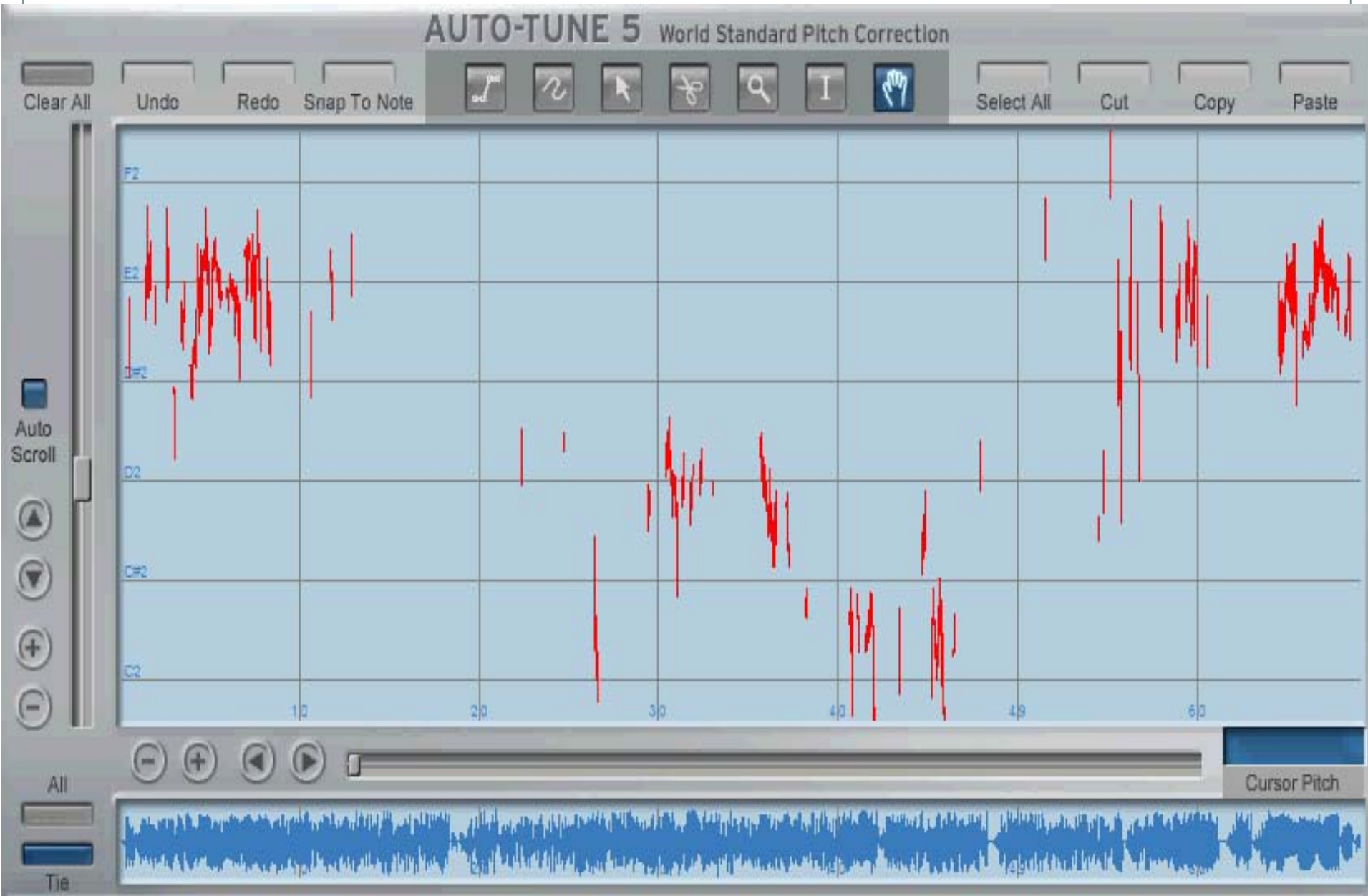

Ιάκωβος Ναυπιώτης = Όμοιες διφωνίες σε όλη την έκταση του μέλους

Φασματογράφηση των Όμοιων Διφωνιών, στη θέση ΚΕ-ΔΙ-ΓΑ-ΒΟΥ-ΠΑ-ΝΗ-ΠΑ, του Ιακώβου Ναυπιώτη

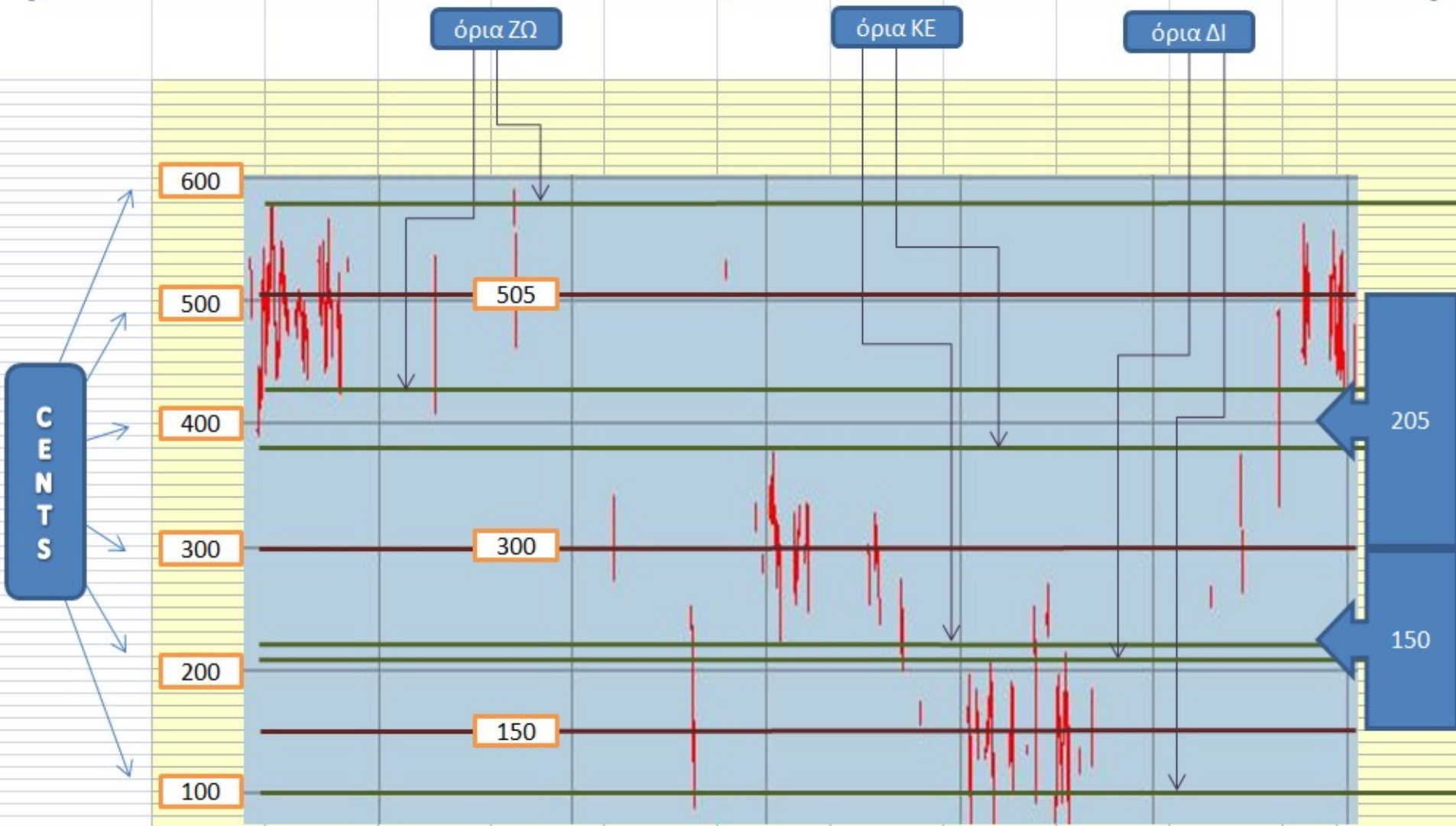
Θρασύβουλος Στανίτσας - Εκτέλεση 1959

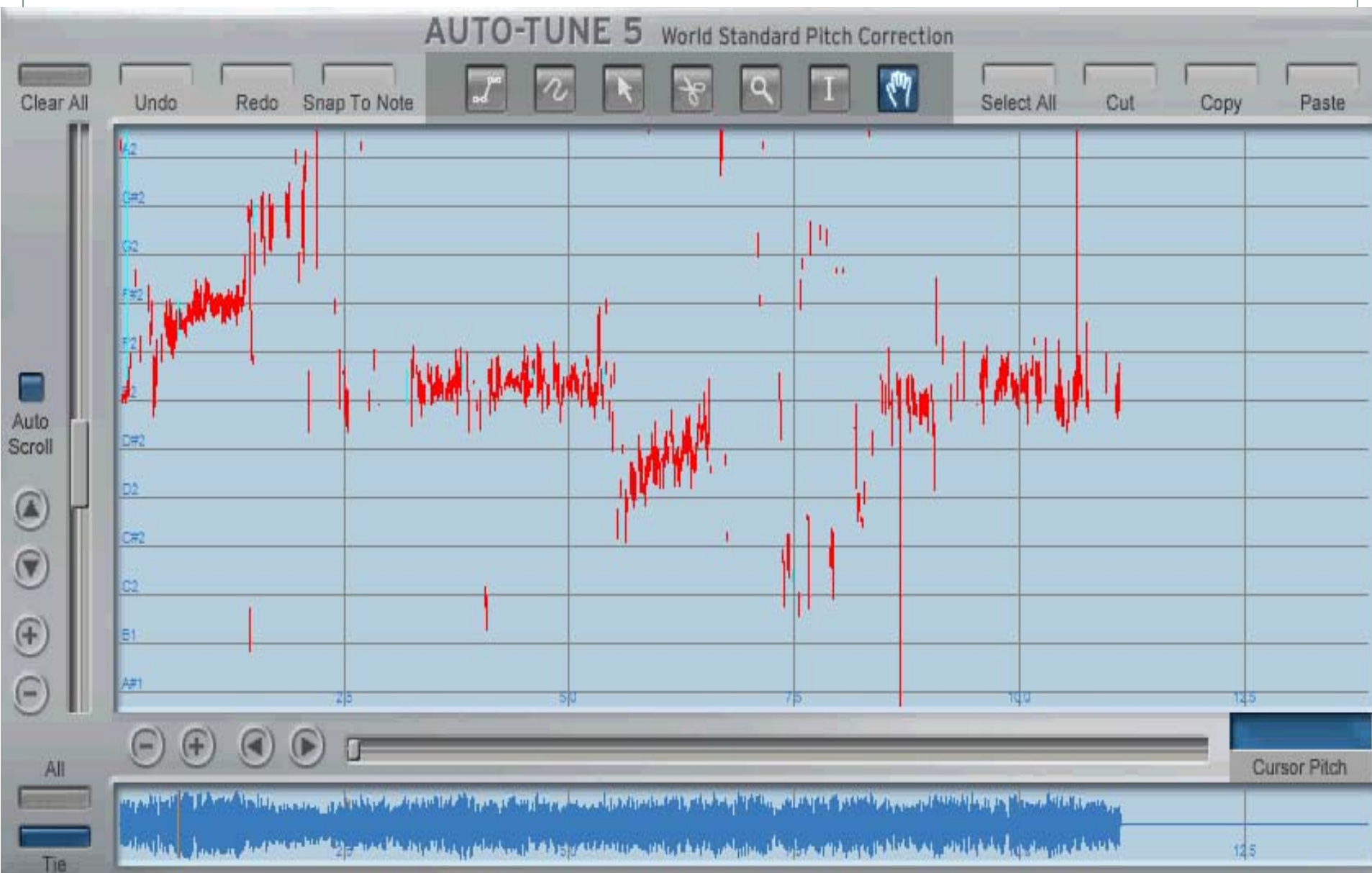

Θρ. Στανίτσας 1959 - Καταγραφή Όμοιας Διφωνίας

Φασματογράφηση των διαστημάτων, στη θέση ΖΩ - ΚΕ - ΔΙ, του Θρασυβούλου Στανίτσα 1959

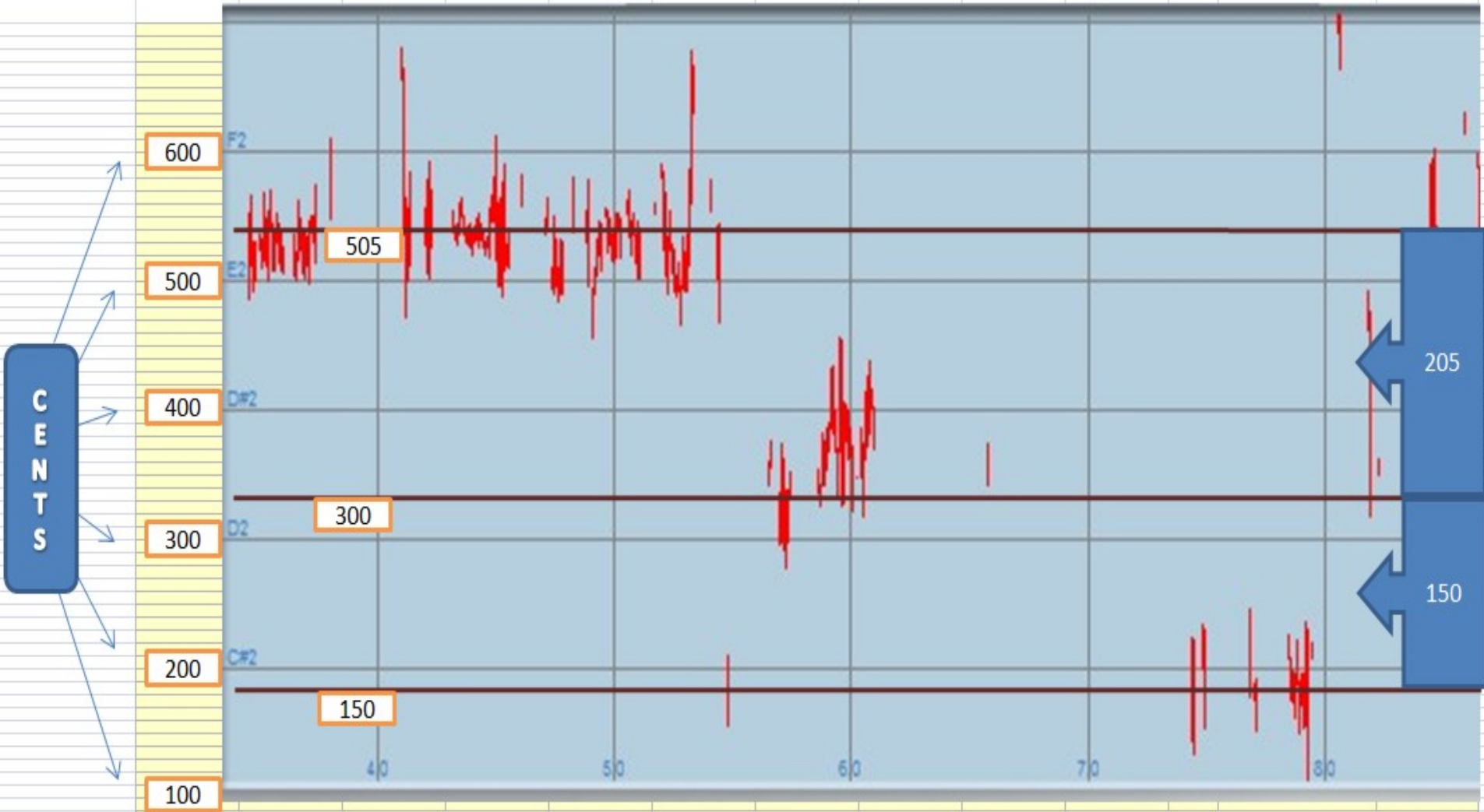
Θρασύβουλος Στανίτσας - Εκτέλεση 1961

Θρ. Στανίτσας 1961 - Καταγραφή Όμοιας Διφωνίας

Φασματογράφιση των διαστημάτων, στη θέση ΖΩ - ΚΕ - ΔΙ, του Θρασυβούλου Στανίτσα 1961

Θρασύβουλος Στανίτσας - Εκτέλεση 1963

AutoTuneVST - "TonDespotin_Stan_1963_Kyriaki_Orthodoxias_Patriarxeio-01 (2)"

Input Type: **Alto/Tenor Voice**

Correction Mode: Auto Graphic

Select Pitch Reference: Left Right

Options:

Sample Rate: 44.1K

antares

AUTO-TUNE 5 World Standard Pitch Correction

Clear All Undo Redo Snap To Note Select All Cut Copy Paste

Auto Scroll

All Tie

Cursor Pitch: C2 +12

Clock: Position Reset Internal Host

Track Pitch Make Curve Import Auto

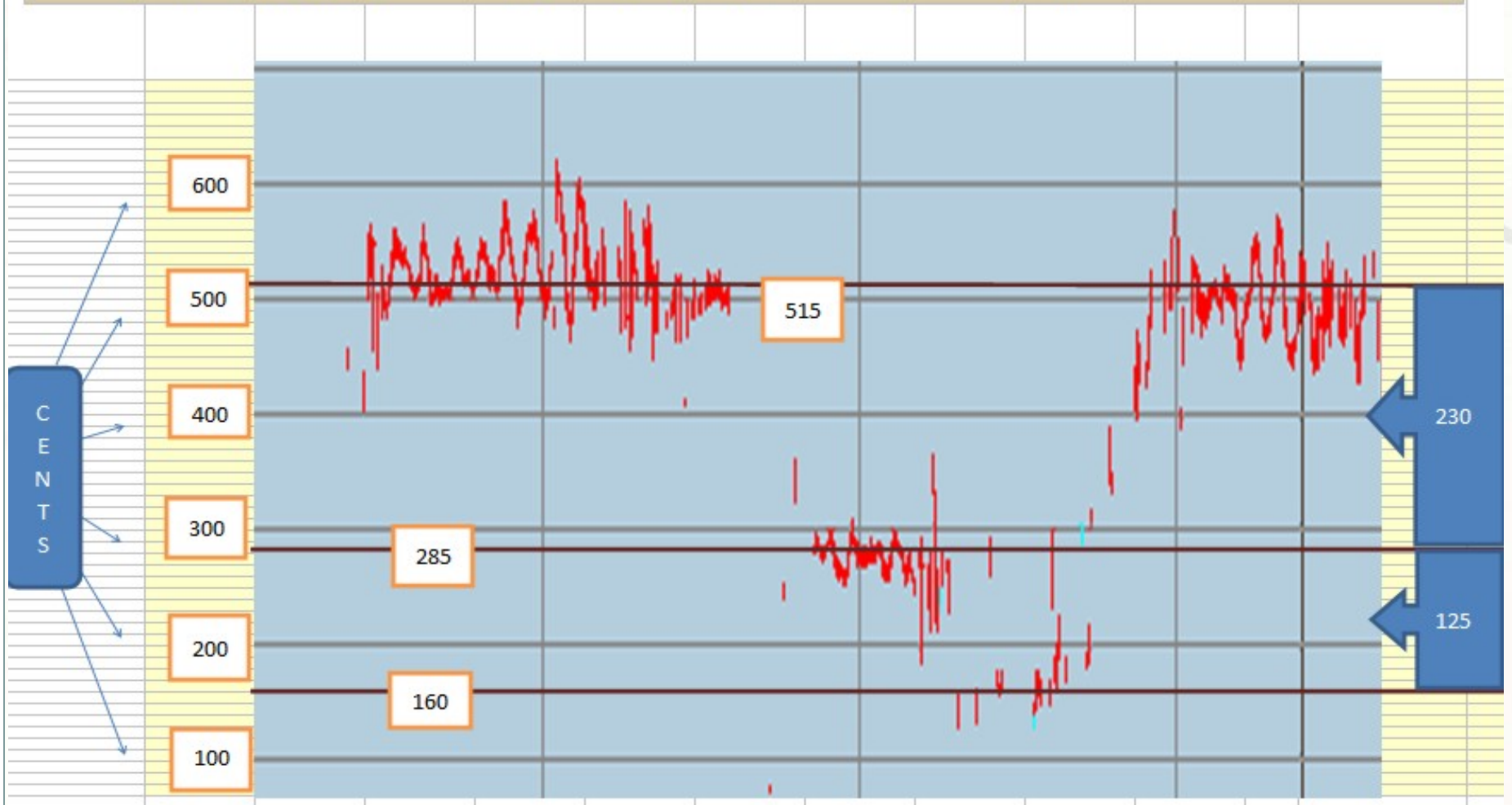
Retune Speed: Slow 0 Fast

Adjust Vibrato: - 0.0 +

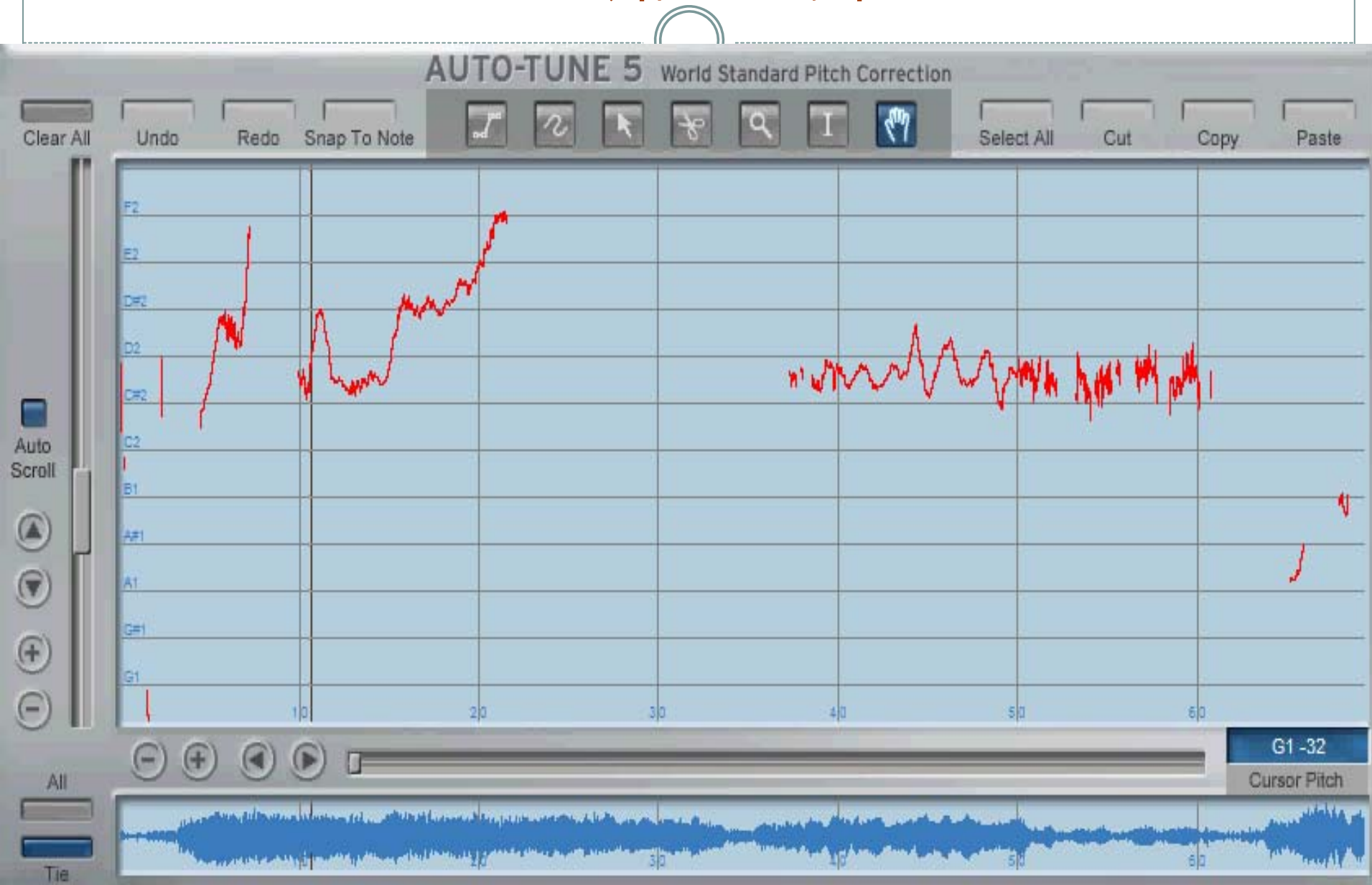
Help More... Preview Process Cancel

Θρ. Στανίτσα 1963 - Καταγραφή μαλακού χρώματος

Φασματογράφιση των διαστημάτων, στη θέση ΖΩ - ΚΕ - ΔΙ, του Θρασυβούλου Στανίτσα 1963

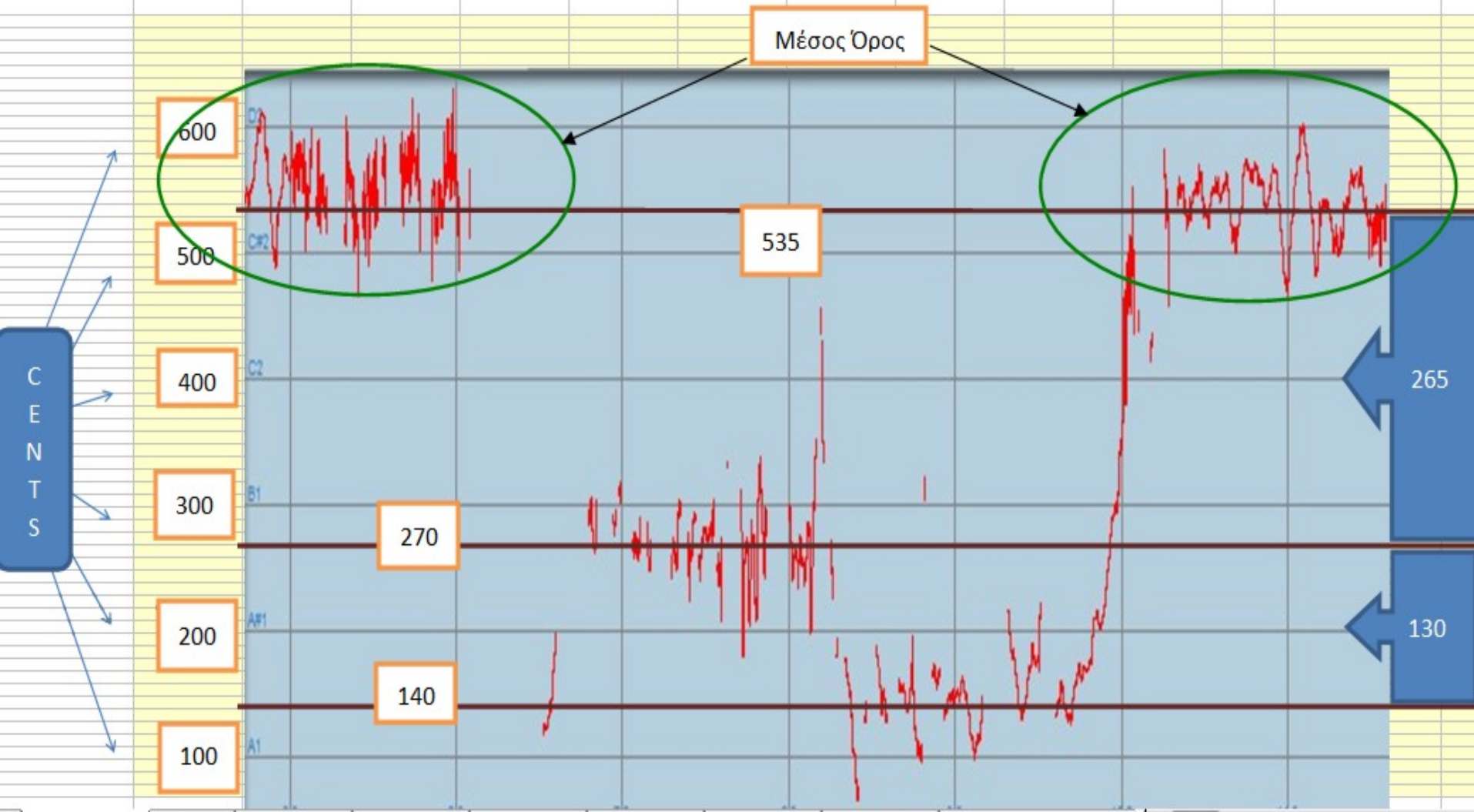
Θρασύβουλος Στανίτσας - Εκτέλεση σε Χατζηγιακουμή

Θρ. Στανίτσας σε Χ"Γιακουμή - «Σκληρότερο» Μαλακό Χρώμα

Φασματογράφιση των διαστημάτων, στη θέση ΖΩ - ΚΕ - ΔΙ, του Θρ. Στανίτσα σε Χ"Γιακουμή

Λεωνίδα Σφήκας - μαθητής Γ. Βινάκη

AutoTuneVST - "TonDespotin_LeonSfikas_L"

Input Type: Alto/Tenor Voice

Correction Mode: Auto Graphic

Select Pitch Reference: Left Right

Options

44.1K Sample Rate

antares

AUTO-TUNE 5 World Standard Pitch Correction

Clear All Undo Redo Snap To Note

Select All Cut Copy Paste

Auto Scroll

Cursor Pitch

Retune Speed: 0

Adjust Vibrato: 0.0

Help More... Stop Process Cancel

Λεωνίδα Σφήκας = ελάσσων (+) - μείζων (+)

Φασματογράφιση διαστημάτων, στη θέση ΖΩ ΚΕ ΔΙ ΖΩ, του Λεωνίδα Σφήκα

ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

- Από το πλήθος των μετρήσεων που πραγματοποιήθηκαν, αποδεικνύεται πως η μεγάλη πλειοψηφία των παραδοσιακών ψαλτών, είτε αυτοί προέρχονται από την πατριαρχική, είτε από την αγιορειτική παράδοση, στο πρώτο σκέλος του μαθήματος αυτού ψάλλουν Β' ήχο, ενώ η «εσωτερική» παράδοση του Πατριαρχείου μας «φέρει» χρήση του συστήματος των Όμοιων διφωνιών
Επιλέχθηκαν για την παρουσίαση:
- η εκτέλεση του Ιάκωβου Ναυπλιώτη (που εκτελεί τις όμοιες διφωνίες με χαρακτηριστική άνεση και ευστοχία)
- του Θρ. Στανίτσα ένας αριθμός τεσσάρων εκτελέσεων από διαφορετικές εποχές, όπου φαίνεται η «στροφή» της εκτέλεσής του, από τις όμοιες διφωνίες του Χρυσάνθου, που παρέλαβε από τους προκατόχους του, στο μαλακό χρώμα της Επιτροπής
- του Λεωνίδα Σφήκα που εκτελεί σχεδόν στη διατονική θέση όλους τους φθόγγους, αντίθετα με τους ισχυρισμούς της σχολής Καρά

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΛΙΜΑΚΟΣ ΟΜΟΙΩΝ ΔΙΦΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΜΕΛΩΔΟΣ»

Για την αναπαραγωγή του μαθήματος από το πρόγραμμα συγγραφής και εκτέλεσης βυζαντινής μουσικής «Χρυσός Μελωδός», προτιμήθηκε η Χρυσανθινή κλίμακα των όμοιων διφωνιών 88/81 - 9/8 - 88/81 ως καταλληλότερη και παραδοσιακότερη για το άκουσμα του μαθήματος

Φόρμα κατασκευής / επισκευής υπομονάδος ήχων. (3/4/5 χορδού)

ΒΗΜΑΤΑ:
1) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟ. Επέλεξε τον τύπο της υπομονάδος: Πεντάχορδο

2) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟ. Για κάθε διάστημα όρισε την τιμή του εναλλακτικά α) επιλέγοντας ονομαστικά τα διαστήματα από τις λίστες λόγου χορδών όπως ορίσθηκαν από την επιτροπή του 1882, ή β) δίνοντας στα αριθμητικά πλαίσια τον λόγο των χορδών αριθμητικά. Επάνω στην κλίμακα θα διαβάσεις τα αντίστοιχα μόρια για κάθε διάστημα (ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα 72 μόρια απαιτούν την διαπασών, όπως ορίστηκε συμβατικά από την επιτροπή του Πατριαρχείου του 1882).
ΣΥΜΒΟΥΛΗ. Για 4/5 χορδο. Διορθώνοντας ένα διάστημα επηρεάζεται και το αμέσως πιο επάνω εκτός αν βρίσκεται στην χορδή του 4/5 χορδού οπότε επηρεάζεται το αμέσως πιο κάτω. Γιαυτό είναι πιο απλό να αρχίσεις διορθώνοντας τα διαστήματα από την βάση προς την κορυφή με την σειρά. Για 3 χορδο υπάρχει μόνο ο περιορισμός το άθροισμα των διαστημάτων να μην υπερβαίνει τα 28 μόρια.

3) ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΟ. Επέλεξε την ΧΟΡΔΗ και όρισε το μαρτυρικό της σημείο από τον διπλανό πίνακα. Πρέπει να φανεί πάνω στην κλίμακα.

ΧΟΡΔΗ:
1
2
3
4
5

Μαρτυρικό σημείο:

4) Καταχώρηση υπομονάδος

5) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟ. Δώσε το αναγνωριστικό όνομα της υπομονάδος

6) Καταχώρηση υπομονάδος

Κλείσε

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οι υπομονάδες χρησιμοποιούνται στην δημιουργία ενός ήχου ή μακάμ σαν δομικά στοιχεία, οπότε κληρονομούνται και όλες οι ιδιότητες αυτών (διαστήματα, έλξεις, μαρτυρικά σημεία κλπ). Εξέβαινα μπορούν να αλλάξουν αν χρειασθεί εκεί τα χαρακτηριστικά τους.

	(α) Τυπικοί λόγοι χορδών	(β) Λόγοι χορδών	έλξεις	Μόρια
		(4) 1.1250000		12,2
		(3) 1.1250000		12,2
		(2) 1.0800000		7,9
		(1) 1.0973940		9,6

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΙ

1. Με τα όσα στοιχεία μας δίνει η εποχή γύρω από την αλλαγή συστήματος γραφής, φαίνεται ότι το μέλος που εξετάζουμε παραδιδόταν με εναλλαγή σε β' ήχο στο πρώτο τμήμα του, όντας συνεπές με τις θέσεις β' ήχου που το χαρακτηρίζουν. Αν και στην παλαιότερη γραφή (αυτής του Πέτρου), δεν υπήρχε ανάγκη σήμανσης της αλλαγής ήχου, στα χρόνια γύρω από την αλλαγή της γραφής, οι φθορές και οι αλλοιώσεις του μέλους άρχισαν να περνούν συστηματικά στις εξηγήσεις στη νέα γραφή, προκειμένου να γίνει σαφέστερο το μέλος που κρυβόταν στην παλαιά παρασημαντική, στην οποία τα περισσότερα εννοούνταν.
2. Επιβεβαιώθηκε με τις φασματογραφικές μετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν, πως οι εκτελέσεις από παραδοσιακούς ψάλτες των επίμαχων θέσεων, ιδίως στην κάθοδο στον κάτω ΔΙ, χρησιμοποιούν Β' ήχο, ενώ στην πατριαρχική παράδοση επικρατεί ο Β' ήχος όμοιων διφωνιών.
3. Με το πρόγραμμα «Μελωδός», κατασκευάσαμε κλίμακα Όμοιων Διφωνιών και πήραμε άκουσμα, που διαστηματικά πλησιάζει το των Πατριαρχικών ψαλτών

ΠΗΓΕΣ

1. Αποστόλου Κώνστα του Χίου: «Θεωρητικόν», Ε.Β.Ε. 1867 του 1820, Χ. Καρακατσάνη «Βυζαντινή Ποταμιά Δ΄»
2. Αποστολόπουλου Θωμά: «Ο Απόστολος Κώνστας ο Χίος και η συμβολή του στη θεωρία της μουσικής τέχνης», Αθήνα 2002
3. Βέτσου Βασίλη : «Taboo-ράδες , Ενδείξεις πολυπολιτισμικότητας στην αλληλεπιδραστική διαδικασία οργανοχρησίας – ονοματολογίας και θεωρητικών συστημάτων», Θεσσαλονίκη 2004 (διαδίκτυο)
4. Γαβριήλ ιερομονάχου: «Περί των εν τη ψαλτική τέχνη σημαδίων και φωνών και των τούτων ετυμολογίας»
5. Ιωαννίτου Γεωργίου: «Μουσική ερμηνεία των μεταβολών», Ιωάννινα 1871
6. Ιωάννου του Δαμασκηνού: «Ερωταποκρίσεις της παπαδικής τέχνης, περί σημαδίων και φωνών και τόνων και πνευμάτων και κρατημάτων και παραλλαγών και όσα εν τη παπαδική τέχνη διαλαμβάνουσαι»
7. Μανουήλ του λαμπαδαρίου και Χρυσάφη: «Περί των ενθεουμένων τη ψαλτική τέχνη και των φρονούσι κακώς τινες περί αυτών»
8. Παπαδόπουλου Γεωργίου: «Συμβολαί εις την ιστορίαν της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Κων/πολη 1890
9. Πατριαρχικής Επιτροπής 1883: «Στοιχειώδης Διδασκαλία της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Κων/πολη 1888
10. π. Νικολάου Μέζη: Δέκα διαδικτυακά άρθρα περί Βυζαντινής μουσικής, ιστολόγιο «Εκκλησιαστικά παράλληλα»
11. Χατζηγιακουμή Μανόλη: «Χειρόγραφα εκκλησιαστικής μουσικής», έκδοση Ε.Τ.Ε., Αθήνα 1980
12. Χρυσάνθου : «Εισαγωγή εις το Θεωρητικόν και Πρακτικόν της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Παρίσι 1821
13. Χρυσάνθου εκ Μαδύτων: «Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής», Τεργέστη 1832
14. Chalmers John: “Divisions of the Tetrachord”, New Hampshire 1992
15. L.-A. Bourgault-Ducourday: “Etudes sur la Musique Ecclesiastique Greque”, Paris 1877
16. Raasted Jorgen: «Ο Αγιοπολίτης», Κοπεγχάγη 1983